

КОСМОПОЕТИКА МУХАМЕДА АБДАГИЋА

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат „Јухорско око“, Параћин

*Никада се до наших дана човечанство као
свеукупност није својим држањем више
приближило Сатани, нити по својим
остварењима Богу.*

*(Штефан Цвајг, Јучерашњи свет,
Београд, 2009, 10.)*

Резиме: Разматра се космопоетика Мухамеда Абдагића, мало познатог песника из Сарајева, где је објавио десетак књига, од којих две збирке песама (*Феникс*, 1966; *Лутајући брод*, 1977), обе као приватно издање. Из њих је, по презентацији у књизи коју је приредио др Предраг Јашовић (*Из фениксовог гнијезда*, Сјеница, 2014), изабрано и представљено оно што је космопоетско, што је значајна компонента његовог песничког опуса. Његова основна космопоетска мисао је, да је Земља човекова свеобухватна судбина, а да космос може да истражује и да га користи у свом интересу, али и да до миле воље о њему машта, као што је и он сам то чинио са потенцијалом Земљанина.

Кључне речи: Астрономија у култури, космопоетика, Мухамед Абдагић

1. ИЗБОР ТЕМЕ

Најпре сам се на нашим скуповима и у пратећим зборницима оглашавао радовима о космопоетикама песника из *Космичког цвета* (Београд 2003), антологије Милана С. Димитријевића¹. Потом једним радом који је

---

¹ У зборницима радова са конференција РАЗВОЈ АСТРОНОМИЈЕ КОД СРБА, уредник Милан С. Димитријевић (IV/ Београд 2006, V/ Исто 2008, VI/ Исто 2010, VII/ Исто, 2012.) Ђорђе Петковић је објавио: *Над Путовањем у Звездалију Мирољуба Тодоровића – 35 година после, Космопоетика Првослава Ралића, Прилог проучавању космопоетике са женског пера – Елизабет Ценингс, Десанка Максимовић, Марина*

космопоетику узредно третирао. Стицајем околности, по позиву, направио сам прилог о поезији Мухамеда Абдагића (Сјеница, 1916 – Нови Пазар, 1991), пишући о његовој књизи приређених песама, приређивача Предрага Јашовића². Јашовић је припремао књигу критика о овом песнику, приповедачу, романсијеру, драмском писцу, пореклом из Сјенице, који се пером огласио у Сарајеву. Мој текст³ је ову поезију посматрао са три аспекта, космопоетског, социјалног и у односу на традицију, тако да је сваки од њих више назначен него што је иоле озбиљније развијен. То ме је подстакло на обећање, дато у фусноти⁴, да ћу се космичким мотивима ове поезије вратити наредне, 2016. године, када је била Мухамедова стогодишњица од рођења (1916), уз то и педесета годишњица од појаве његове прве збирке песама (1966), као и четврт века од смрти у новопазарском парку (1991). Наравно, обећање се односило на нашу девету Конференцију, планирану за април 2016. Ја са задовољством испуњавам своје обећање. Видеће се да нисам погрешио, јер одабрани аутор има веома разуђену космопоетику, а то што га нема у напред поменутој антологији, ствар је више стицаја околности (аутор је живео у Сарајеву, тамо је објављивао поезију о свом трошку и у малом тиражу, прву књигу под псеудонимом Халиновић, тако да она до Београда фактички није ни допрла, бар не у правом смислу те речи, односно у праве руке. Овим се чини покушај једне накнадне валоризације на том плану, уз уверење да би га и Димитријевић уврстио у своју антологију, како у *Васиони*, тако и у *Космичком цвету*. Без обзира на слабости које ова поезија са собом и данас носи, у првом реду у погледу вишеструко произвољне организације слободног стиха, она је у време свога појављивања била лепа значењска новина.

2. САЖЕТА БИОБИБЛИОГРАФИЈА МУХАМЕДА АБДАГИЋА

Он је, то се мора најпре рећи, интересантна фигура међуратног револуционарног покрета, учесник НОБ-а и Револуције, али га је Партија одмах после рата од себе одгурнула, те је читав свој потоњи живот утрошио узалудно тражећи на тој линији политичку сатисфакцију, по ком основу и недостижну правду. Рођен је у Сјеници 20.12.1916. а умро у Новом Пазару 9.08.1991. Због читања забрањене литературе, избачен је из Велике медресе у Скопљу, те је Гимназију завршио у Врању, потом је студирао права у

Цветајева, Прилог проучавања космопоетике са женског пера (II) – Космопоетика Смиљане Ђуровић.

² Muhamed Abdagić, *Iz feniksovog gnijezda*, priredio Predrag Jašović, Sjenica 2014.

³ Ђорђе Петковић, Космопоетика, социјални аспект и традиција као политичке окоснице Абдагићеве поезије, у: ODISEJA MUHAMEDA ABDAGIĆA, priredio Predrag Jašović, Sjenica, 2015.

⁴ „Сваке друге године се појављујем скоро деценију на конференцијама Астрономија код Срба, чија се једна секција бави космопоетиком.“ (Исто, 90)

Београду. Припадао је напредном студентском покрету, те по том основу примљен у илегалну КПЈ (1936/37). „Постаје члан Универзитетског комитета и секретар ћелије на Правном факултету. Био је један од 12 потписника прогласа *Студенти Санџака свом народу*. Против потписника овог прогласа државни тужилац је поднио захтјев за кривично гоњење на основу *Закона о заштити државе*. У току Другог свјетског рата, по задацима КПЈ, дјелује у БиХ, Санџаку, Косову. Неколико пута бива хапшен, доживљава велике трауме.“⁵ Припадао је утицајној имамској породици. Долази у родни крај. Муслиманска милиција га хапси и предаје Италијанима. Они га пуштају, по петицији грађана. Потом га хапсе Немци, Гестапо га спроводи у Београд. Извлаче га и отуда. С друге стране, још у почетним годинама рата, има сукобе и са ратним друговима (Воја Лековић), поводом познатог левог скретања, чему се супротстављао, једва је избегао стрељање. Ти сукоби се настављају крајем рата на Косову, са Али Шукријом. ОЗНА га хапси и, на основу лажних сведока, бива осуђен, па, после краћег времена, ослободен затвора. Једна волшебна фуснота из ратне хронике Санџака, које су се касније сви одрекли, оглашава га сарадником окупатора, што му је дуго загорчавало живот. Пошто је после рата дипломирао права, имао је краћу правничку каријеру, у родном крају и Сарајеву. Успео је да обезбеди материјални аспект сатисфакције (револуционарни и борачки стаж у двоструком трајању, борачки додатак, борачки стан), али не и потпуну моралну (политичку) сатисфакцију. Додајмо, оба брата су му у рату страдала, а мајка му је после рата била председница АФЖ Санџака. Остаје, дакле, једна загонетна историографска контраверза: „*Оптужен, да би му ти исти који су га оптужили, дали изјаву оверену од суда да за то не знају. Целог живота водио је спор са државом, али није рехабилитован јер то није било уобичајено.*“ (Цитирао и подвукао: Банџовић.)⁶ Пошто је напустио чиновнички посао, уз борбу за рехабилитацију, интензивно се бавио књижевним радом и почео да стиче лепу књижевну афирмацију. Тада прави последњи велики анти-искорак, с тадашње политичке тачке гледано, сада се може може оценити као храбар и частан потез. У београдској *Политици* објављује афирмативан чланак у прилог штампању сабраних дела свог професора др Слободана Јовановића, што га опет потискује из издавачких кућа.

Па ипак, што приватно, што код издавачких кућа, објавиће за живота позамашан књижевни опус: Збирку песама *Феникс* (Сарајево 1966) под псеудонимом М. А. Хаљиновић. Ову ће збирку он у својим белешкама називати *Тужни Дабигив. Три драме*, Осипек 1966; *Звучни зид*, роман и приповјетке, 1967; *Замка*, драме, 1967; *Феникс I*; роман, 1971; *Феникс II*, роман, 1972; *Тврди град*, роман, 1973; *Земља*, роман („Веселин Маслеша“,

⁵ Safet Bandžović, *Muhamed Abdagić*, u: *Odiseja Muhameda Abdagića*, priredio Predrag Jašović, Sjenica 2015, 337.

⁶ Isto, 337.

Сарајево 1975; *Лутајући брод*, песме, 1977; *Дуге студене зиме*, роман („Веселин Маслеша“, Сарајево 1981. „Абдагић је био заступљен у више антологија, као и у зборнику шест југословенских писаца који је 1990. објављен у Москви, са кратким романом *Дуге студене зиме*. Био је члан Удружења писаца Босне и Херцеговине.“⁷

Московски зборник, чији наслов нисам успео да сазнам, највиши је домет који је књижевним стваралаштвом постигао, на годину дана пред смрт. Доста тога му је објављено за четврт века после смрти, па и две књиге које је приредио Предраг Јашовић, а које су мени стајале на располагању при изради овог прилога. Оставио је огромну заоставштину, коју чува његов сестрић Адем Врцић, чинећи све што је у његовој моћи да се публикује и афирмише његово драгоцено књижевно дело, што му служи на част и за сваку је похвалу.

Ова тачка је планирана за крај биобиблиографског одељка, али ми се учинило прикладним да се, нешто као прелаз на кључну замисао рада, цитирају две Абдагићеве песме, у избору његовог биографа, чијим сам се радом користио. На њих је с правом указано, јер су самосвесни одсјај интимног света који му је био наметнут као животни оквир. Његов идеал, још из школске клупе, био је његов земљак и будући народни херој Рифат Бурџовић Тршо, коме су посвећени ови Абдагићеви стихови: *Нема те/ Рифате/ да ме из зуба ишчупаш душманских (као некад/ кад усред рата издајничку секиру трже на мене/ непријатељ мој (а ти мислио друг твој/ А ти му је с лицем из којег бијеш огањ/ оте и баџи у кал// Нема те/ Рифате// А од идеала твог/ остале су само још мрве/ а земља је сад мравињак кукавног свијета/ водењака и бескичмењака/ политичких шерета/ и медиокритета/ силеџија и шићарџија и подвалџија// И свуд је око мене тама/ нико више не пева као оно некад ти:/ 'Хајдемо друже на небо/ па макар и у нанулама'*. (Цитирана код Банџовића.)⁸

Песма *Лутајући брод* уступила је свој наслов истоименој збирци песама и њена је завршна песма. Није искључено да је била и у првој његовој збирци. Вишеслојна је и вишезначна, што је запазио и његов биограф, иначе историчар по струци, те је узео као парадигму за читав живот Мухамеда Абдагића. Она је написана у слободном стиху, што је одлика његовог целокупног песничког опуса, и организована је у три неједнаке строфе (3+3+5), без интерпункције, уз три почетна велика слова и тачку на крају песме: *Читавог живота у својој ракети/ успореној/ кружим око земље// Издалека и/ изблиза/ па ипак не могу да сиђем// и да се спустим на земљу// Јер нигдје не видјех/ чврста тла// за мене/ и мој мали брод.* (Цитирана код Банџовића.)⁹

⁷ Isto, 338.

⁸ Isto, 341-342.

⁹ Isto, 340.

Ова песма ће овде мени послужити да изађем из биобиблиографије и презентирам космопоетику Мухамеда Абдагића, из оног његовог песничког опуса који ми је био доступан.

3. АБДАГИЋЕВА КОСМОПОЕТИКА

Требало је да прође десетак година од објављивања прве књиге (1966), па да критика почне озбиљније да се бави песником, односно поезијом Мухамеда Абдагића. Међу првима су се овом поезијом позабавили Мома Димић (*Политика Експрес*, Београд, 26.12. 1976) и Стеван Тонтић (*Живот*, Сарајево, 9/1979). Код овог другог сам нашао веома инспиративан почетак и за моја предстојећа космопоетска разматрања:

„Моје изненађење у сусрету с Абдагићем као пјесником било је двоструко: прво, пјесничким талентом и снагом поетске експресије, тј. умјетничком оствареношћу и, друго, чињеницом готово потпуне пјесникове анонимности, изолације и усамљености. Иако се Абдагићева пјесничка књига појавила у Сарајеву прије осам година (!) о његовом пјесништву није написана буквално ниједна ријеч! Парадокс је потпун ако знамо ко све и о каквим књигама и књижицама пише. Утјехе ради, прихватам да је то дјелимично због слабе техничке опреме књиге, па и због оног у *властитом издању* што тзв. *озбиљног* критичара и критичара *зихераша* одбија од читања. Другог објашњења за сада као да нема. Оно се налази једино у жалосним историјским аналогијама непознатих песника, многе од њих за живота окруживала је, знамо, блокада ћутње и чуђења, духовне тромости и одсуства сваког ризика и храбрости у време неразумијевања. У нашој средини и Мухамед Абдагић постаје унеколико такав случај, једна врста жртве малограђанског књижевног укуса у чувању и просуђивању поетски необичног и новог.

Но, шта је необично и ново у пјесништву Мухамеда Абдагића? Дајмо ријеч самом пјеснику: *Једном сам у свемирском вакууму/ висио/ држећи се рукама за звијезде/ а није било никог да ми пружи руку/ или подметне сигурна плећа/ и одржи/ И тек тада/ распињен душманским очајем/ видјех сребрни ланчић/ који је висио испод далеког / блиједо златног четвороугла/ како се спуштао према мени/ позивајући ме/ За који се ухватих чврсто и успех? И отада сам становник свемира и миљеник звијезда. (Више)¹⁰*

Објашњавајући у наставку текста цитирану песму, за коју каже да и није најбоља у збирци, Тонтић истиче да је она карактеристична „за укупни, још упола необјављен, Абдагићев пјеснички опус а што истовремено у савременој поезији у Босни и Херцеговини представља особену, па и нову и оригиналну појаву. Прије свијега, гледано тематски, Абдагићев поетски простор је космички: свемир код њега није само једна ријеч, већ је његова

¹⁰ Stevan Tontić, *Pjesnička objava Muhameda Abdagića*, u: *Odiseja Muhameda Abdagića*, 39-40.

пјесничка мисао космична, заокупљена космолошким визијама. У више пјесама Абдагић пјева о путовању између звијезда (што нема везе са помодном научнопоетском фантастиком) и трагању за свемирским мјестом аутентичног, истинског људског постојања. У пјесми *Лутајући брод* говори се о непознатом кружењу око Земље, јер за путника-пјесника и његов брод нема *чврстог тла* на родној планети. У једној другој пјесми исти *свемирски луталица* каже да је *избачен из свемира* будући да свуда у њему владају исти сурови закони и да *као и у нас/ велика риба на небу/ држи мању у зубима*.¹¹

Овај Тонтићев приказ је, очигледно, писан пре а објављен после објављивања друге Абдагићеве збирке песама (*Лутајући брод*), што значи да му је та песма позната из рукописа, ако већ није била и у првој његовој збирци. С друге стране, овај исказ је значајан за нашу тему, јер Тонтић Абдагићеву космопоетику тумачи као алегорију животног пута њеног лирског субјекта. Он констатује, додуше у загради, да на Абдагићеву поезију није могла да има утицаја *помодна научнопоетска фантастика*, односно актуелна петпарачка литература, како су је тада звали, која је нуђена са сваког новинског киоска. По њему испада, да је Абдагић из чиста мира кренуо на своја космичка путовања, вођен оригиналним, посве самосвојним песничким визијама. Сигуран сам да није то баш тако. Не негирајући лични мотив, мора се шире погледати контекст у коме је ова поезија настала.

Неколико деценија касније, промишљајући исту тему, Абдагићеву космопоетику, сада на примеру циклуса *У трагању* његове друге збирке песама (*Лутајући брод*), др Предраг Јашовић, тада доцент на Државном универзитету у Новом Пазару, утицај поменуте литературе не негира. Напротив, он управо његовој, и не само његовој, садржајној научној фантастици придаје прворазредни значај:

„... сав је у знаку човековог трагања, али не по нутринама сопственог бића, руководећи се дамарима свог била и пулса ближњих, већ лирски субјект трага изван свог света. Он је смештен у имагинарном васионском броду и лута свемиром трагајући за својим праисконским пореклом. Абдагић је кренуо у поетско трагање за клицом људског сопства, али не на један екстровертан, већ управо супротно, на интровертан начин, понирањем у дубину своје свести. Он је машту толико ослободио да је могао у машти да превазиђе границе већ измаштаног. И ништа друго да није учинио у домену поетског израза, чак и под претпоставком да није написао иједан вредан стих, чињеница да је Абдагић на примеру песничког дискурса показао да машта нема ограничења и увођењем научне фантастике у модерну поезију штокавског говорног подручја, Абдагић заслужује да његово песништво буде вредновано.”¹²

Не спорим ова два, само на први поглед супротстављена гледишта у односу на изворе, на контекст, Абдагићеве космопоетике. Међутим, ја желим

¹¹ Isto, 40.

¹² Predrag Jašović, *Ka poetici pesme Muhameda Abdagića*, u: *Iz feniksovog gnijezda*, 365.

да скренем пажњу на чињеницу да, уз друштвену климу у којој је живео, уз литературу коју је читао, без обзира да ли је читао научну фантастику са космичких путовања, он је живео и своје песме писао у време које је за поглед у космос било од изузетног значаја. Ова поезија је писана шездесетих година, мислим у првом реду на збирку песама *Феникс* (1966), а и после, мислим на збирку *Лутајући брод* (1977). Дакле, писана је и редигована у време оних бурних догађаја у васиони који су имали не малог утицаја на духовни живот иоле мислећих људи, научника и песника, у првом реду. Парафразирајући енциклопедијске податке о том вемену и тим (васионским) догађајима, када ме је заинтересовала космопоетика, записао сам и овај исказ:

„... Ради се о изузетним сензацијама, које нас не остављају равнодушним... Управо се то дешавало крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века. Међународна геофизичка година (1957-1958) остварена је успешним лансирањем првих вештачких сателита у земљину орбиту (два совјетска спутњика, у другом је био и пас Лајка, у року од само два месеца, 4. X и 3. XI 1957; два америчка 1958.). Две године касније, Стрелка и Белка враћају се из космоса, а наредне године остварују се први човекови летови у васиону (1961): Гагарин једном, потом Титов 16 пута, облећу Земљу, па следеће године (1962) Џон Глен три пута. Трка супер-сила траје читаву деценију пред очима целог света, захваљујући све раширенијем ТВ екрану. Најфасцинантнији је човеков корак на Месецу, одзвањало је то и код обичних људи, о песницима ће у наставку бити речи. Ништа више није могло да буде као раније, утолико пре што је, иза тога свима видљивог напора, стајала наука, научно-технолошка револуција...“¹³

Хоћу да кажем, Абдагић није остао по страни од тог погледа у космос, ма колико да је био оптерећен својом злом судбином, донкихотском борбом без изгледа на успех. Колико год да му се није дало да на политичком плану оствари оно што је у том тренутку било немогуће, он је остварио респектабилно књижевно дело, па и на плану космопоетике која је незнатни део његовог укупног песничког опуса. Издвојио сам за ову прилику онај Абдагићев космопоетски материјал који се састоји из утисака са имагинарног космичког путовања.

3.1. Космичко путовање

Добар део песама са космичким мотивима остварен је маштовитим путовањем *Лутајућим* (свемирским) *бродом*. Да ли је ова песма била у обема збиркама, што није искључено, или само у другој, којој је, као што сам напред већ рекао, даровала и наслов његове друге збирке, за ову прилику

¹³ Борђе Петковић, *Над Путовањем у Звездалију Миролуба Тодоровића. 35 година после*, у: Зборник радова конференције Развој астрономије код Срба IV, уредник Милан С. Димитријевић, Београд 2007, 581.

није битно. Без обзира на то, она је парадигматска за укупан Абдагићев космопоетски опус. Прва мисао се, као паралела, намеће у вези са космопоетиком Мирољуба Тодоровића, о којој сам својевремено писао. И то у два правца, да их само назначим. Непосредно пре Абдагићевог *Феникса* (1966), појавила се Тодоровићева *Планета* (1965), а потом и *Путовање у Звездалију* (1971). Абдагићева збирка карактеристичног наслова *Лутајући брод* (1977) је, вероватно, у то време писана и редигована. Да ли су ове Тодоровићеве збирке песама биле, по објављивању, у Сарајеву, у библиотекама и у књижарама, верујем да јесу. Дакле, биле су Абдагићу при руци. Да ли их је читао, верујем да јесте. Међутим, без обзира на то, сва до тада космопоетска литература, од озбиљних научних студија, преко научне фантастике до стрипова, радио и телевизија, онај је контекстуални оквир који се не сме занемарити при разматрању Абдагићеве космопоетике. Песме су писане у слободном стиху, често без интерпункције. Зашто се Абдагић одлучио на космичко путовање, најбоље је објаснити њим самим, односно шта он сам у једној својој песми о томе каже:

Ја сам први пљунуо на свемир/ кад други још нису били ни крочили/ у његове ледене пустиње/ ни почели да разбијају још/ његова отворена врата// Јер сам видео да је и он/ као и живот/ као и све/ само бескрајан роман/ састављен од безброј измишљених епизода/ да би се читалац што више привукао/ и заварао и да се његов крај/ као и увијек/ свршава/ са не знам// Али сам зато први видео/ и да је то обмана/ као и све моје/ као и све/ и први се одигао од земље/ запловио низ криви небески свод. (Сазнање, 64-65.)¹⁴

Извршена је темељита припрема за путовање, путници су морали да се ослободе свега земаљског, како би тако очишћени могли да пронађу оно за чим жуде, један нови свет, другачији од познатог, од овоземаљског. Ево шта су све морали учинити да би им путовање по свемиру било успешно:

Прије него што се отиснемо низ свемирска пространства/ гдје ћемо пронаћи стопу земље за себе/ и закопитити се/ макар то био и сурови ледени глечер/ морали смо испрати најприје добро/ одјећу своју/ и окупати се/ и очистити обућу своју/ и посути се пепелом по глави/ и умити лица своја још једном// Да не би са собом понијели/ лица своја/ и тијела своја/ и срца своја/ да не би понијели са собом/ што би нам онемогућило лет/ и зауставило на пола пута. (Припрема, 110.)

У њеној песми-сусетки налазимо потсећање на циљ предузетог свемирског путовања (*тражење бога*) и указивање на прве визуелне утиске из космоса:

Лутајући тако по свемиру/ а циљ нам је као што смо већ рекли био/ тражење бога/ видимо да многе звијезде још не бијаху угашене/ те се приближавасмо као оно дијете Икар/ бојећи се да нас ватра не би спржила/ и истопила наш брод иако не бијаше од воска// Друге бијаху наслагама леда

¹⁴ Бројеви у заградама означавају странице на којима се песме налазе у коришћеној збирци.

дебелим покривене/ те и поред њих пролажасмо/ издалека/ Неке се тек пушаху у пари и хлађаху/ засипајући нас својим врелим дахом/ За неке знавасмо одавно већ/ да су лаж и обмана// А бијаху исте као земља/ пролажасмо поред њих/ равнодушно/ или с досадом/ или с мржњом/ или с пријетњом// На једној тек се бијаше зачео живот/ у бари једној врућој/ гдје га пронађосмо/ Али и ту не знадасмо да ли развио (се) из себе/ случајем или стицајем елемената погодних/ и топлоте/ или је бачен у лету// Те се не задржавасмо дуго ни на једној/ користећи се поуком из прошлости. (Поленов прах, 110-111.)

Мада је у песми назначио да је са неименованим свемирским сапутницима пошао у трагању за Богом, Абдагић се у овим песмама не користи верским сазнањима и вокабуларом, но је ближи здраворазумском, а на махове и научним сазнањима. По томе је близак песничкој науци, сцијентизму Миролуба Тодоровића, мада, свесно или несвесно, намерно или ненамерно, директно или индиректно, то увек дискретно пориче.

Изречено може да послужи као довољан општи приступ за приближавање, и моје и будућих читалаца овог текста, ономе што нам је сарајевски поета донео са свог свемирског путовања. Издвојио сам карактеристичне песме и њима поклонио своју пажњу, предлажући и будућем читаоцу да их с пажњом размотри, због чега сам их у свој текст убацао *in extenso*.

3.1.1. Земља.- Почећу са најкраћом Абдагићевом песмом од само три стиха: *А са једне планете посматрасмо/ Земљу/ Те се смијасмо. (Испуњена жеља, 43)* Песма је отворена за будућег читаоца минималистичким приступом и омогућава му да је дограђује, односно да је даље промишља по свом нахођењу. Свакако, на првом месту је однос према уображености човека, његовој сујети, његовим глупостима, свему ономе по чему мисли да је нешто посебно. Наравно, сам наслов, за који Шопенхауер каже да је анаграм садржине, сугерира да је лирском субјекту (тим путовањем) испуњена жеља. Каква жеља, судећи по садржини, да се Земљи, односно њеним становницима смеје, заправо подсмехује. Из употребљене множине, лирски субјект не путује сам, као што ни Тодоровић у своју Звездалију није сам путовао, али, за разлику од Тодоровића који набраја своје сапутнике¹⁵, Абдагић их не именује. Уз то, он се вероватно смеје и Тодоровићевим сапутницима, пошто је за њих могао знати, мада се о томе

¹⁵ “Ми звездари и звездознанци, гатари и врачари/ сабијачи течног ваздуха, произвођачи водоника/ за ватромете звезда падалица/ електричних лукова, умножака муња/ Руковаоци сложених апарата/ ректификационих колона/ Ми сневачи, ловци дефиниција, вешти читачи/ најзамршенијих знакова Кабале/ чувари зачараних огњева, лечници згаслих речи/ Ми опсенари, руководиоци творница за производњу пустињског песка/ мнемотехничари са језицима исправним/ у раствору натријум-хидроксида/ краљеви и песници.“ (О простору и кретању, у: *Путовање у Звездалију*, 2)

нигде, колико сам приметио, не изјашњава. Уз то, из једне од наредних песама, сазнаће се да не путује један брод, као код Тодоровића, путује читава армада свемирских бродова

Без обзира што је написао десетине песама са утисцима које је стекао на својим измаштаним свемирским путовањима, он у једној својој песми признаје да му је Земља судбина и да стоички прима све оно што му се на њој догађа, чему се противи људска потреба да се судбини супротстави: *Има лабудова/ па не воле да им расту крила/ Тако/ и за сваки случај/ нека су нам поткресана крила/ тежи ћемо бити// Има пријатеља/ који би ми даривали несебично/ огрлицу од крви/ и набили око врата// Имам тако пријатељицу/ што ми годинама издашно/ зелени отров даје са усана/ и тако ме одржава.* (Снага земљине теже, 76)

Интересантна су два планетарна сусрета, сусрети са два сазвежђа, од којих једно са сиромашнима који не умеју да кажу реч не, уз коју постоји и варијанта, а друго на коме људи не верују у бога, са многобожачком варијантом. Ти сусрети лирском субјекту, што значи самом Абдагићу, служе да, с једне стране, искаже своју социјално интонирану мисао, да не кажем своју револуционарност, а, с друге стране, да без обзира на некадашњу припадност Партији која је, нарочито у време Револуције и одмах после ње, негирала постојање бога, а својим члановима Статутом забрањивала исповедање религије, да се на својеврстан начин покаје и јавно прокламује свој повратак на религијску стазу спасења, коју је назначио и у оном стиху о циљевима свог свемирског путовања. Ова друга песма је интересантна и по чињеници да у том сазвежђу не признају, не само Бога, него не признају ни улогу и значај уметности за људску душу, што је песника Абдагића морало посебно погодити, јер је одзвањало општом духовном пустошћу, што је и насловом песме узначио. Ево тих песама:

(1) *А кад наићемо на једно сазвежђе/ далеко/ бијаше настањено/ и живљаху// Али грцаху у сиромаштву/ и у ропству/ јер не умијаху да изговоре ријеч/ не/ и не умијаху да изговоре ријеч/ даље/ И не умијаху да изговоре ријеч/ превазиђено/ него муцаху/ и мумлаху ријечи те/ и плашаху се од од њих// Те их научимо/ и чућаху се/ и бијаху нам захвални/ веселише се с нама/ па се отиснемо кроз свемир даље.* (Ниједи, 44)

Варијанта ове песме, бар тако је ја видим, је на извештан начин још импресивнија и указује на угашену звезду, на којој становници, као и напред, живе у беди:

(1а) *Следећи тако угашене звијезде/ и охлађене/ којима смо могли да прићемо/ видјесмо на једној становнике/ како бијаху подигли песнице према нама/ пријетећи/ Те се спустисмо// А то они бијаху гладни/ и бијаху голи/ боси/ и грцаху у незнању/ грозотама многијем/ мољаху// И не могосмо им помоћи/ јер немаху слободе/ Објаснисмо им/ и минемо не задржавајући се.* (Праузрок и праизвор, 115)

(2) *У једном сазвежђу наићемо на насеље гдје људи не вјеровашу у бога/ и не исповиједаху вјере никакве/ већ откад// А не признаваху ни умјетност/ и*

*не вољаху је/ и плашаху се од ње/ и бораху се/ с дивљом мржњом/ против ње/
А кад их упитасмо/ па шта им онда остаје/ од људског/ занијемеше// Те не
остајасмо ни ту и не окотарисмо се. (Пустош, 45)*

Ова песма има и своју дубљу многобожачку/ незнабожачку (?) варијанту, где се не признаје виша сила од силе коју има човек:

*(2а) Имаше пространстава гдје људи немаху/ никаквих богова/ и не
знаваху за веће силе од човјека// А ми бијасмо остали без хране/ без горива/
оскудијевасмо// Брзо направимо им кипове/ и покажемо шта ће с њима/ и
метанисаху//А ми онда натрпамо горива у лађе/ и хране/ много/ и остависмо
их/ срећни и ми/ јер их учинисмо срећнима. (Срећни, 43-44.)*

3.1.2.- Амблем.- Ознака, код, обележје, у песми означено као *амблем*, служи лирском субјекту да означи она *небеска тела* која су слична као њихово и заобилазили су их. Осим тог општег појма и објекта у коме се налазе (*као у нас*), тешко је из саме песме, као што ће се видети, о томе сазнати нешто више: *Доста имаше небеских тијела/ на којима бијаше исти амблем/ као у нас/ велика риба на небу/ држи мању у зубима/ с репићем који подрхтава/ слободно// таквих имаше доста/ и пошто смо већ знали како живе/ где би амблем на небу угледали тај/ обилазили би далеко и не спуштасмо се// А бијаше их код којих се знак тај не виђаше/ јасно/ него замагљен тмином/ и обавијен/ али вешто/ да се понекад чињаше сунце/ понекад месец млад/ понекад јато звијезда трепеће// Но извежбасмо око наше/ брзо препознаваше лаж/ и у последњем часу успевамо да заокренемо/ наједном/ и да продужимо лет. (Амблем, 111-112)* По амблему, рекло би се, да се ради о *летећим тањирима* из научне фантастике, пошто је у њиховом возилу више (не каже се колико) путника, али, кад се то погледа из садашње перспективе, перспективе онога оствареног у космосу, долазимо до мреже сателита, са изузетно значајним утицајем на друштвени живот на Земљи, нарочито на брзину и обим информација.

Према томе, ако је у питању *амблем* са вештачког брода – сателита, онда је Абдагићева маштовита визија предвидела мрежу вештачких сателита, којих има из године у годину све више и значајно доприноси бројним позитивним и негативним појавама које се рефлектују на живот човека на Земљи. На то је један савремени теоретичар комуникација, што је само један аспект тог утицаја, упозорио:

„Телевизија, радио, дигитална штампа, филм и интернет креирају мултимедијски простор тоталне културе у којем ће стајалишта бити обезбеђена само медијски писменим учесницима. Канали комуникације одређују начин манифестовања и производње значења, директно утичући на кодификацију визуелног језика. Декомпозиција духовних простора омогућена је дигиталном покретљивошћу, која укида просторна и временска ограничења, реконструисањем токова информацијских кретања. Ниједна нација будућност не може креирати независно од глобалног поретка, што индиректно води настојању јединственог информатичког простора са

универзалним комуникационим процесима. Многи у Србији, на жалост, као да не примећују промену комуникационе *архитектуре*, која диновским екранима стапа оптику традиционалног и виртуелног. Медијска револуција мења досадашњи однос према информацијама, али и однос човека ка мултимедијима, јер само успостављањем квалитетне и поуздане комуникације стварамо амбијент погодан за развој нових знања.¹⁶

Можемо замислити Абдагићево сателитско путовање, у време када је тих вештачких летилица било у свемиру релативно мали број, али сада их је толико да је само у машти могуће њихово избегавање, како то Јевтовић симболично представи преко мреже савремених информационих система, који су тако испреплетани да више није могућа њихова егзистенција изван глобалног система. Ова асоцијација са полазиштем из његове песме, јесте најбољи пример како песници остављају своје поруке за читаоце који их промишљају по сасвим новим и унапред непредвидивим кодовима, знацима или амблемима, како хоћете. Наравно, тиме не негирамо могућност да читалац ову ствар види приземније, онако како се на крају овог прилога аутор о амблему прецизније изјаснио.

3.1.3. Планете: рада, просека (или науке?) и игре.- Одабрали смо три необична случаја, у сваком од њих, на њиховој планети, живи се необичан и међусобно посве различит живот, у једној се у први план ставља *рад*, у другој *истраживачки дух*, уз судбину *просечног човека*, у трећој *игра*.

(1) *А на једној планети/пошто би читавог живота радили/ и градили/ најједном би остављали то/ и одлазили у гроб/ тамо да легну/ да се умире/ за вјечита времена// И чуђасмо се/ Па их питасмо за смисао тога/ и за сврху/ а они нам објашњаваше/ али не знадијаху добро/ ни сами// Јер не бјеше то у складу/ ни са добрим разумом/ а ни са жељама њиховим// И не помирисмо се с тим/ ал пошто одгонетке не нађосмо/ остависмо их невољама њиховим/ и навици/ и минемо. (Са апсурдом не миримо се, 121-122)*

(2) *Пролазећи поред сазвијезђа Истраживачи/ не смијући да му се добро приближимо/ због великог засљепљујућег сјаја/ стигосмо до једне планете/ осредње/ на којој живљаше/ просечан човек// Био је ту заточен по казни/ како рекоше најученији међу нама/ те се заустависмо/ да погледамо мало одозго/ његово// И досађивасмо се/ много/ Јер бијаше задовољан у свему/ и немаше тога што би он још пожелио/ те разминемо брзо/ у страху да не заспемо/ и да не би вјетрови одоздо нанијели/ мирисе његове/ и ок(р)ужили нас. (Просјечан човек, 120-121.)¹⁷*

¹⁶ Зоран Јевтовић, *Видљиво и невидљиво у сајберпростору*, у: Зборник радова конференције Развој Астрономије код Срба VI, уредник Милан С. Димитријевић, Београд 2011, 776.

¹⁷ Признајем да сам оно р у заграду ја ставио, пошто ми се учинило да се током штампарске манипулације изгубило, па препуштам читаоцу да га прихвати или одбаци. Нисам имао при руци оригинал Абдагићеве збирке.

(3) *На једној планети пошто би се родили/ одиграли би своју игру/ брзо/ и отпјевали своју песму/ Или би се само извикали добро/ Неки ни то// онда би силазили с бине/ и претварали се у ругобе/ и у наказе/ и у луде свакојаке/ и у просјаке/ И тако неко вријеме још/ трајали би/ и ридали/ онемоћали/ жалећи за својом игром/ за својом пјесмом// и за извијањем својим/ А онда помиривши се са својом судбином/ нестајали би/ и претварали се у земни прах/ опет/ И ништа од њих не остајаше/ само тишина и заборав/ потрпани вјековима времена// Не пристајасмо на законе те/ и не прихватисмо њихово/ потрпамо се опет у лађе/ и минемо. (Подјела улога, 120)*

3.1.4. Морал.- Пошто Абдагић на свом свемирском путовању настоји да преиспита сопствена сазнања и искуства једног Земљанина, а поменуо је њихов најчвршћи ослонац (Бога), дотакао се савести, додуше узгред, и морала, нешто раскошније и под насловом, као што ће се видети, више него провокативним. Најпре она о савести:

А на једној планети имаше једна велика и плаховита/ ријека/ Ту најприје бацаху савјест/ коју силовита вода/ односаше/ и ваљаше низ валове/ Иза тога би им давали хљеба/ И једаху. (Савјест, 113-114.)

Апокалиптичка катастрофа се надвила над онима који искључиво грабе према својим интересима, чији морал (као однос према другима) се тако истањило да се више из њихових поступака не препознаје као основна људска вредност (кастински или класни морал), без које се иде у пропаст, што се и голим оком види. Ево тог запажања са једне од настањених планета:

На једној планети немаху утврђеног морала/ и закон се не поштиваше/ него бијаше морално све што је интерес/ скупине једне/ или једног мишљења/ или касте једне// А друго не бијаше морално/ што је интерес других/ или мишљење друго/ или скупина другижех/ И гушаху се/ и сатираху/ и на гомиле их доношаху/ А бијаху на високом техничком нивоу/ и зраци отровни/ и отрови други и убилачка оружја/ тајна/ и невидљива/ вребаху одасвууд/ и смрт из засједе/ јер свако/ према свом моралу ништаше/ и убијаше/ и према своје интересу/ И слијепи не виђаху/ да ће се утријет/ и да им је једини спас за све/ ријеч објављена за све/ и светиња за сваког/ и проповиједасмо/ И поучавасмо их/ Али себичност бијаше јача у њих/ не послушаше нас/ и утријеше се ускоро. (Подвала, 114-115)

Иза проповеди које се помињу да су их путници држали староседеоцима назире се свете књиге великих цивилизацијских религија, а иза њих Бог са моралним законима у својим објавама.

3.1.5. Дарови.- Судаћи по наслову једне од песама, староседеоцима свемира, као европски пионери урођеницима, уз позитивне цивилизацијске тековине, од којих сам неке навео, укључујући и Бога, нуде и све оно што је оптерећујуће у негативном смислу:

*А на једној планети не знаваху/ ни за алкохол/ ни за пушку/ ни за сифилис/
живљаху// Те им оставимо то/ и рекосмо да су то реквизити нашег
живљења/ поносно/ што им дарујемо/ а они нам захваљиваху/ неуморно/
гледајћи у нас с дивљењем// И веселисмо се с њима/ много/ и братимисмо//
Кад али/ послје нас стану гађати/ камењем/ и проклињати нас/ те се једва
извучемо/ и докопамо нашег брода/ у безазлености својој/ продужисмо даље.
(Прва даривања, 112)*

Још импресивнија је песма у којој успевају да идиличне, као из раја изашле, друштвене односе, некакву утопијску друштвену заједницу, користећи земаљске расне, класне и кастинске односе, које тамо распростра, тако да их поделама, свађама и сукобима, подвргавају својој власти, те су звезду задобили као свој посед:

*Затим стигосмо на звијезду/ која се тек бијаше охладила/ и на којој
живљаху људи у срећи/ и слози/ и у зеленилу велелепном/ уз помоћ сунца/
издашног// А бијаше нам нестало хране/ горива бијаше нам нестало/ и пића/
и забаве// И рекосмо им/ Гле/ ви нисте једнаки тако као што мислите/ јер
има вас који су бољи/ и од боље расе/ и има вас који су гори/ и од горе/ те би
неке требало утријети/ неке прогласити за непријатеље/ међу вама/ јер ће
вам донијети несрећу/ и курварство/ и зубу// И повјероваше нам/ те их
издијелимо/ на расе/ и на нације/ на вјере// И настаде борба невиђена/ и
истраживање/ и крвопролића и суђења/ мржња опака// Нас нек изабери за
водиче/ за начелнике и за научнике/ И китише нас/ ордењем/ и цвијећем/ и
лишћем многијем/ и ми китисмо њих/ за заслуге и против злотвора/
многијех// И сад је то наш посед у малом кутку свемира/ и остаће и за
синове наше/ ако умједну. (Вјештина козе пасе, 115-116)*

Још док нису нашли овај свој кутак који би могао да им замени Земљу, пошто на њу не би волели да се врате, написана је и аманетна песма за потомке:

*Ако буде судбине да се не вратимо више/ на земљу/ и да (у) свемиру
нађемо кутак за себе/ погодна тле/ и вјетрове погодне/ И ту изродимо
пород, и остаримо/ најприје ћемо посадити/ дрво слободе. (Аманет, 118)*

3.1.6. Без свога Ја.- Свест о себи, самосвест, сопство, означава висок степен цивилизацијског присуства Човека, исписаног чак и на овај начин, са великим почетним словом. Свемирски бродови, армада у којој је и Абдагићев брод, пошто у једној песми говори о бродовима, значи употребљава множину, да би појачао значај предузетог подухвата, наилазе на различите ситуације међу Свемирцима, па и на њихове становнике без свога Ја, али и на свемирске бандите. Ево тих песама:

(1) *На једном небеском тијелу/ пространом/ људи немаху своје ја/ И што
год би ми говорили/ они одобраваху/ А послје кад би ми тврдили супротно/
они и то одобраваху// А кад би опет тврдили оно прво/ и опет одобраваху//
И тако могли смо двије године/ или двјеста/ а они су све махали главом/ и
одобравали/ И чуђасмо се већма// Па закључисмо да су пропатили много/ и*

да су били робље/ да ће још дуго// те нас хваташе зима/ од помисли да останемо с њима/ Те ми ту не пободосмо коље. (На једном небеском тијелу, 117)

Није пропустио Абдагић, да у својим космичким маштаријама, час у кружењу око Земље, час од сазвежђа до сазвежђа, да не примети постојање разних свемирских лопова и бандита, па је о једном од њих обликовао песму:

(2) С откаченим пиштољем у једној/ и с црном крпом преко лица/ у другој руци/ прикрада се и вуче/ од звијезде до звијезде/ од мјесеца до мјесеца/ и претражује/ гурајући пред собом/ дршком од револвера/ свог заробљеника/ силећи га да му призна/ и да му открије тајне ходнике/ што воде до бескрајне небеске ризнице. (Бандит на небу, 119)

3.1.7. Покушај повратка на Земљу.- Током путовања по свемиру, свемирски путници су осетили потребу да сврате на планету, карактеристичног имена (Знање), рачунајући да ће их ту најлепше дочекати, како би сазнали њихове утиске и сазнања из свемирског пространства, бар онако како су дочекивани руски и амерички космонаути са својих првих путовања. Били су разочарани дочеком:

А кад прођосмо поред Букових Глава¹⁸/ на које не свраћасмо/ да би тако избјегли опасност сукоба/ спустисмо се на планету Знање/ Остависмо стражара код лађа/ пошто смо се очистили од звијездане прашине/ која се бијаше наслагала на нас/ и поћемо у град// Али станоивници Знања/ као што смо се и прибојавали/ бијаху негостољубиви/ и себични/ те прије и него што испиташе/ ко смо и од куда смо/ и којим се боговима клањамо/ осуше на нас ватру из њихових оруђа/ убилачких// Знамо шта имате да нам кажете/ и знамо ваше пенате/ поруче нам/ Ми смо већ достигли највећи степен знања/ и нема ништа даље изван себичности/ друго је све лаж// Намргођена лица посједамо у лађе/ и отпловимо/ и дуго гледасмо испод нас/ јер схватисмо/ да је знање без људског осећања/ снага крволочне звјери само/ а они не престајаху са ватром/ одоздо/ док их не изгубисмо из вида/ а онда брзо заборависмо. (Највиши дoмет, 112-113)

Било је прилика да се остане на некој другој угашеној звезди, где су примани добродошлицом и где су услови за живот били веома повољни, тако да су се касније кајали што тамо нису остали. Додуше, у следећем примеру, нису понуђени да остану, под истим условима у којима су, захваљујући њиховим саветима, остали староседеоци. Ево тог примера:

Нанесе нас пут и на звијезду/ угашена и она одавно/ гдје људи још не знаваху за приватну својину// Те их поучимо/ и издијелимо земљу/ на парцеле ситне/ и изрежемо/ поставимо плодове и камење/ и складове и бразде/ / и притомимо им псе/ да боље чувају њихово// Па нас завољеше/ и нуђаху нас

¹⁸ Прва асоцијација се односи на анегдоте из оног времена које су указивале на тврдоглавост песникових земљака, Босанаца.

од свега// Али нас не понудише да останемо/ и да нам ограде наше/ и припитоме псе/ те се ни ту/ погрешком својом/ не скрасисмо. (Љубав, 118)

Очигледно да код Абдагића идеал људске слободе остаје за вечита времена, свега се другог на свом путовању одрицао, а у првом реду Земље и свог земљака, Земљанина. У једној од својих песама спреман је да се свега земаљског одрекне и да настави вечито свемирско лутање. Једино људској слободи даје предност у односу на своје лутање (поезију), у коју је дубоко уронио:

Дванаест хиљада година/ земаљскијех/ како смо се отиснули у свемир/ лутамо и тумарамо/ од звијезде до звијезде/ обилазимо/ тражимо планету на којој расте дрво истине/ ту да се зауставимо/ и да бацимо котву// И ево гдје се истријебисмо/ негдје нас мори глад и лед/ негдје жеђ/ понегдје нема ни зрака ни свјетла/ задуго/ или нас огањ врели сатуре/ не можемо да нађемо вјечито прољеће// Па ипак смо одлучили да наставимо лутање/ и да се на земљу не враћамо/ јер је и тумарање боље/ него превазиђена размена материје/ и њено вјечито/ бесмислено окретање око себе/ и око своје осе. (Упорност трагања, 119-120)

3.1.8. Човек-свемир.- Дуго сам се мислио, мерио аргументе за и против, да ли и овде да уврстим једну Абдагићеву песму, у којој он показује своју пуну веру у човека, у његову снагу да мења своју судбину и буде свој свемир. Уврстио сам је у уверењу да је, бар у тренутку када је њу на папир стављао, био још увек онај млади Абдагић који је био спреман да се за своја уверења бори до последње капи крви, не марећи за последице. Том песмом баца прашину у очи свом читаоцу који му је поверовао, да је лепше путовати по свемиру него животарити на земљи. Она гласи:

Шта би могли учинити облаци/ да зауставе мјесећ кад се злокобно устреми на нас/ или да скрену његову путању/ да га одбију од себе/ Да ли је тиме што га за тренутак покрију/ учињено све?/ Мало// Шта би могао да учини мјесећ/ да распрши облаке/ и да их измрви и разјури?/ Мало// Ко би могао учинити то?/ Сунце// Сунце жарко би могло/ и може// Али које сунце?// И зато не заборавимо да је свако од нас сунце/ и да се око сваког од нас окрећу планете/ Ако само то ми хоћемо. (Сунчеви системи, 103-104)

3.1.9. Повратак.- Као што је под претходном тачком, Абдагић признао своју младалачку визију о човеку-свемиру, тако и у својој најдужој песми (*Повратак, 122-126.*) враћа се на мисао хришћанске цивилизације о васкрсењу као јединој човековој утехи, јединој нади, те да у лутању Свемиром није Бога нашао, односно нашао га је тамо где је био и пре почетка путовања. Та песма је по свом обиму својеврсна поема мањег обима и садржи 166 стихова, организованих у 25 строфа, са неједнаким бројем стихова у свом саставу. По садржини има елемената подстакнутих Дантеовим путовањем (*Божанствена комедија*) по Рају и Паклу, али ја овом приликом немам довољно остављеног простора да бих правио понуђене

озбиљније паралеле. Навешћу најпре садржај уводног дела, потом централно поглавље с утисцима са оба путовања (Рај, Пакао) и, на крају, даћу закључни осврт лирског субјекта, којим се уствари завршава и завршна песма и путовање *Лутајућег брода*, односно Абдагићево свемирско путовање, измаштано на основу земаљских финеса и чудеса.

3.1.9.1. На крају Свемира.- Најпре се констатује да више нема сврхе путовању, пошто се стигло до самог краја, претражено је све, где се шта могло наћи интересантног:

Лутајући тако стигосмо до самог краја/ Свемира/ гдје не бијаше више простора/ и не бијаше више времена/ те се држасмо на одстојању знатном/ да не би остали изван простора/ и изван времена// Само искривљена васиона И натраг/ за неких степени двадесет и три/ / Ту никог сем лутајућих сени Људска бића/ али без треће димензије/ као другови Улисови у подземном свијету/ што лукава Кирка на пријевару помори.

3.1.9.2. Предворје Оног света.-Ту, уз помоћ *спретних момака*, буду превезени до предворја Оног света, односно Раја и Пакла:

Брже спретни момци к нама/ на услузи/ те нас превезу на другу страну/ са тешким гвозденим вратима/ клинцима металним окована/ великом и надљудском снагом/ одшкрину их// Ријека свјетлости тад нам засјени очи/ тишина врелог црвеног жара/ шапуће// И све ко што је из мрака густог некад/ било виђено и записано/ на длану// Девет кругова ту бјеше ко што је знано/ У предворју самом/ они који не заслуживаху ни да уђу у пакао/ који нису ни за шта живјели/ велико и људско// Инсекти њих боду/ и црви једу.

3.1.9.3. Кругови паклени.- Потом песник распоређује мртве душе према из литературе познатим стандардима и критеријумима. Први круг је привремени, где се чека на коначно одредиште:

У првом пак кругу / бијаху дјеца/ што су умрла прије рођења. С њима заједно Хомер велики Вергилије/ племенити и Данте видовити/ и још неки Они чекаху да буду пребачени/ тамо гдје су шехити/ борци врли што згибоше за идеале своје/ а не за друго.

Други круг је описан са две карактеристичне професије, с блудницама и поткупљеним песницима:

У другом кругу бијаху блуднице/ с њима и група пјесника свих врста/ што је продавала своје таленте/ за таленте сребрне.

Остале кругове Абдагић не објашњава много, ослања се на читаочева сазнања и машту наравно, тако преко њих овлаш прелази:

Затим све редом/ насилници и тирани/ убице и улицице/ / и лупежи Подлаци/ и они што ујдурми вични бјеху/ извртањима и клеветима/ и подметачинама многијем.

3.1.9.4. Прави Пакао.- Абдагић у наставку описује паклена мучења, разноврсна кажњавања:

Заглушујући јауци и кукњава до последњег кутка/ допираху до њих/ Јер по седамдесет и седам из једног гроба/ излажаху Оживљени/ а по седамдесет и седам хиљада би их бацили/ од Моста Правде/ који је тањи од длаке а оштрији од сабље// И падаху у те ријеке жара/ стрмоглавце Сем ријетких/ који успијеваху на Мосту вјешто да се одрже/ и још да заиграју и пређу га смијешком// А онда би их вадили и хладили/ па онда изнова бацали/ Вадили и хладили и опет бацали/ И ридали грозно/ кајући се И мољаху И тражаху помоћ/ Али помоћи ниоткуд/ краљевства на све стране вражја/ те их шкргут зуба дочекиваше/ збанија/ једини одговор.

3.1.9.5. Прелазак у Рај.- Провукли су се, пошто су водичи поверовали да су у питању безгрешни, до Раја/Ценета, те се нагледали лепота Оног света:

Затим и нас превезу Безгрешне вјероваху они/ на другу страну/ Ту сад видјесмо свјетло друкчије/ ко што је већ знано/ чији се жар точио између двије ријеке/ обојене чудесним прољећем/ а из тих ријека излажаху искре/ које улажаху у цвијеће/ доиста// А онда пространа зелена поља/ по њима воде/ бистре и плаве и зелене/ што протицаху кроз цвијеће// На пољанама ту и тамо сјеновито дрво халид/ у чијем се хладу одмараху/ научници и с њим одабрани/ Осмјелимо се и спустимо/ да још и више погледамо дивоте те/ и тако стигосмо до самих врата Ценета/ чији стубови бијаху од блиставог мермера/ увијена гужвама бисера/ кроз њих драгуљи А по вратима/ и изнад њих и са страна/ лишће смарагдно/ начичкано драгуљима и звијездама/ од злата/ и оно искићено драгуљима/ и јабукама златним што извираху из њих// Најљепше жене чекаху на видуку/ блиско/ с бљеском драгуља удари нам у очи/ њихова љепота/ Оне држаху слатко и црвено шербе од ружа/ на златним послужавницима/ Ружицама црвеним и оне искићене/ и златом и драгуљима/ у прозирним лаким веловима/ црвеним и плавим и зеленим// Отворених врата још боље/ и у часу и друго видјесмо све/ И све је било љепше него у причи/ него у сну.

3.1.9.6. Мисли људске.- Све је киптело од лепоте, али су у једном тренутку и у Рају приметили нешто што им се није допало, судбина људских мисли:

Али спазисмо и мисли људске/ у једном ћошку и у дну/ како леже окамењене и зарђале/ као тешка камена и гвоздена ћулад/ из давних времена/ покривена рђом и шупља/ и у маховинама зарасла/ А друге не видјесмо нигде.

То их је Абдагића и његове сапутнике навело да ни у Рају не остану:

И нудише нас да останемо/ а бијаше услов да уживамо у тим красотама/ а да не размишљамо/ И не прихватисмо.

3.1.9.7. Бекство из Раја.- Мада не са неким чвршћем образложењем, свемирски путници напуштају Рај:

Непримјеђени повучемо се А затим/ похитамо нашим бродовима/ брзо се подигнемо у вис/ А онда с готовом одлуком/брзином сунчева зрака управимо натраг/ пробијајући кроз жар и лед// не задржавајући се уз пут.

3.1.9.8. Земља на видику.- Убрзо су путници са *Лутајућег брода* приметили на видику небеско тело које им се допало на први поглед:

Ускоро испод нас/ мора зелене бројне планине/ и неравнине друге/ међу њима/ брзе ријеке и тихе/ препуне слатке воде/ Зелене се питоме долине/ чују се весело свирале и диле/ чобанчади испод нас/ лијепих као на слици/ И стада оваца виде се/ као камење бијело у брду/ све ко некад што гледао је/ Дедалус храбри и с њим дијете Икар/ бјежећи из сужањства/ не спуштајући се ниско/ да их људи не би спазили са земље/ нити хрлећи високо/ да им не би сунце растопило летилицу од воска.

Ову идиличну слику Земље, прекида појава људи на њој:

Кад али угледасмо људе/ на тијелу небеском том/ како живе у изобилју/ у једном крају/ у другом умираху од глади/ и мораше их себичност и завист/ и мржња царовање/ и неслобода сваке врсте/ и лицемјерство/а амблем им бијаше заклано јагње.

3.1.9.9. Заклано јагње.- Одустају од повратка на земљу, све док је њен амблем *заклано јагње*, ишчекујући да ће им се амблем променити, односно да ће жртвено јагње оживети, тако се бар ово *Путовање* завршава:

Те се и ту не спустисмо/ Остамо да кружимо и чекамо/ неће ли амблем промијенити тај/ неће ли јагње оживјети.

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Дакле, у ишчекивању повратка Исуса Христа на Земљу, да оживи душе умрлих а верујућих (колико је то у духу муслиманске религије, под чијим утицајем Абдагић такође пише, нека проучувају други), чекајући *промену амблема*, Абдагић је признао да је своје песме писао као маштарију Човека, разочараног Земљанина. Све што је написао с позивом на космопоетска истраживања и научно-фантастичне маштарије, написао је да би протествовао против постојећег земаљског окружења, тако да је могао, уз нешто бољу систематику и озбиљне лекторско-коректорске интервенције, уз издавача који би се постарао за опрему и пласман, до нас стићи из Сарајева још за време Југе и у бољем светлу, тако га ни *Васиона*, а, сигуран сам, ни *Космички цвет* Милана С. Димитријевића не би мимоишли.

Захвалница

Неизмерну захвалност дугујем браћи др Милану С. Димитријевићу и др Николи Цветковићу, што ме, под старост, прихватише и у Космопоетику упутише, тако да сам се на шест наших Конференција појавио, а надам се да

ћу бити и у наредном Зборнику. Нарочито сам им захвалан што су подржали афирмацију мојих деконструисаних сонета с репом и са акростихом у огледалу, те им један са обостраним акростихом овде дарујем:

Сонетна приново, трчаћу речји кроС!
 Овај могу и бос! Са слова на словО!
 Ничем са мембране, започињући даН!
 Епоха трла лан, а ја *Лако j' ланЕ!*
 То ја од Белог зез убацам у сонет!
 За ким то песма лет? Камера мора реЗ.
 Апокалипсин сад као анти-песма,
 Доживљена весма, но превазиђен жаД.
 Ризик је речји чун, чији год да је хиР,
 Мислени ветропир, ако је маштом пуН!
 И препознајем знак по клетој судбини,
 Ласцивној суштини као поетски свлаК.
 А док испаштам бол за стрпљиво словО,
 Не скупљам олово за (ч)умни карамбол;
 Али по том слову и њему у славУ,
 Ангажујем јаву за шетњу по кровУ.
 Насушна потребо, да сам поета куЛ,
 Астрални пратих пул, с дна душе сам греб'О!
 Лансирани сте ми већ деценију свлаК:
 Истицали ми знак по астралној шемИ!
 Мистичан братски жар повукао ми сеН:
 Римаријски је плен поетски адиђаР!
 Дата ми је шанса да се зауман с(к)(л)ад,
 А онострана глад, јави к'о романсА!
 Злоћудан речји цвет који срља у скаЗ,
 Тражи сопствени газ за класични сонет!
 Емитован је клон из пластичне кесЕ:
 Нека се свет тресе, Он се пење на троН!
 Оптрчао сам бос, са слова на словО!
 Све, Јово, наново! Чаробан речји кроС!

Параћин, 12.IV 2017.

COSMOPOETICS OF MUHAMED ABDAGIĆ

Here is considered cosmopoetics of Muhamed Abdagića, little-known poet from Sarajevo, where he published a dozen books, of which two volumes of poetry (*Phoenix*, 1966; *Wandering ship*, 1977), both as a private issue. From them, starting from their presentation in the book, edited by Dr. Predrag Jašović (*From phoenix nest*, Sjenica, 2014), has been selected and presented what is cosmopoetical, which is an important component of his poetic opus. His basic cosmopoetical thought is that the Earth is a comprehensive man's fate, and that he can investigate and use the universe in his own interest, but also to dream at will about it, as he himself did.

Key words: Astronomy in culture, cosmopoetics, Muhamed Abdagić